

باکو، نخجوان، شاماخی، دربند

یحییٰ عسگری نمین

سرشناسه: عسگری نمین، یحیی، ۱۳۲۹-
عنوان و نام پدیدآور: آران در کتب جغرافیایی و سفرنامه ها "باکو، نخجوان، شاماخ"، دریند/تالیف یحیی عسگری نمین.
مشخصات نشر: اردبیل: کوه سنگر، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری: ۴۲۲ص: مصور.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۹۹۵-۸-۸
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: کتابنامه
موضوع: آذربایجان (جمهوری)
Azerbaijan (Republic) موضوع:
موضوع: خاورشناسان
Middle East specialists موضوع:
رده بندی کنگره: ۱۳۹۶ DK۶۹۲/۳/ع۵۱۴
رده بندی دیویی: ۹۴۷/۵۴
شماره کتابشناسی ملی: ۴۴۸۶۹۵۰

قیمت: ۴۲۰۰۰ تومان

مؤلف: یحیی عسگری نمین

عنوان: آران در دست، جغرافیایی و سفرنامه‌ها
"باکو، زنگبران، شاماخی، دربند"

ناشر: انتشارات دریا سنتر

شمارگان: ۱۰۰۰

نوبت چاپ: اول تابستان ۱۳۹۷

قطع: وزیری ۴۲۲ صفحه

طرح جلد: بهمن شاهنده

چاپ و صحافی: روز

تمامی حقوق این اثر برای ناشر و مؤلف محفوظ است.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۹۹۵-۸-۸

مرکز پخش:

ازدبیل: انتشارات کوه سنگر (شاهنده) - تلفن: ۰۴۵۳۳۶۲۱۸۲۴ - ۰۹۳۸۹۱۷۶۰۳۱

فهرست مطالب

۱۲	پیشگفتار.....
۱۵	مقدمه.....
۲۰	کلیات قفقاز.....
۲۴	دریای خزر.....
۲۷	فصل اول. کلیات.....
۳۶	رودخانه ارس.....
۳۶	دشت مغان.....
۳۷	جلگه گر ارس (آران مرکزی).....
۳۹	جلگه لنکران.....
۴۰	مطالعات جغرافیایی ژاک دموورگان.....
۵۰	جغرافیای جمهوری آذربایجان.....
۵۰	مختصات جغرافیایی.....
۵۱	مرزهای آذربایجان.....
۵۲	پستی ها و بلندیها.....
۵۴	منابع طبیعی.....
۵۵	منابع معدنی.....
۵۶	اقلیم آذربایجان.....
۵۶	منابع آبی.....
۵۶	آبهای داخلی.....
۵۷	خاکها.....
۵۸	یوشش گیاهی.....
۵۹	جغرافیای جمهوری خودمختار نخجوان.....

۶۱	در بیان حدود و اراضی و سبب تسمیه و احوال نسب و السنه و ادیان ولایت شیروان و داغستان
۶۳	حدود العالم الی المشرق و المغرب
۶۵	سخن اندر ناحیت آذربایگان و ناحیت ارمنیه و آران
۶۶	ارمنیه و آران
۷۰	آذربایجان
۷۱	کتاب شاهان شیروان و امیران دریند
۷۳	شاهان شیروان و امیران دریند
۷۸	مسالك الممالك المستخرجه
۷۹	ذکر ارمنیه و آران (آذربایگان)
۸۰	مسافات دیار آذربایجان
۸۱	مسالك و ممالك (ابن خردادبه)
۸۲	خبر جربی (شمال)
۹۰	ابودلف، جهانگرد و شاعر
۹۲	شرح حال کوتاه ابن حوقل
۹۳	دریای خزر
۹۵	ارمنیه و آذربایجان و الران (آران)
۹۶	برذعه
۹۸	باب الابواب
۹۸	سرزمین رحاب
۹۹	فهرست شهرها
۱۰۰	گزارش
۱۰۳	رودها:
۱۰۳	بازرگانی:
۱۰۳	شگفتیها:

۱۰۴.....	در ذکر دیار اران و موغان.....
۱۰۶.....	در ذکر بقاع شروان و گشتاسفی.....
۱۲۷.....	شرح حال کوتاه کلاویخو.....
۱۲۹.....	مسافرت کلاویخو با کشتی.....
۱۳۵.....	ابریشم محصول شاماخی.....
۱۳۶.....	در آهنین: دربند.....
۱۳۶.....	قبیله ررین و غارت تیمور.....
۱۳۹.....	اردوی قراغ.....
۱۵۲.....	سفرنامه ونیزیان (شماره سفرنامه در یک مجلد).....
۱۵۴.....	سفرنامه‌های ونیزیان.....
۱۷۶.....	سفرنامه کاتف.....
۱۸۷.....	شرح کوتاه آدام اولتاریوس.....
۱۸۸.....	موقعیت دریای خزر از نظر ایران و روسیه.....
۱۹۲.....	شیروان، سرزمینی که در ساحل آن کشتی ما به گم نهشته بود.....
۲۰۲.....	مراسم استقبال ورود به شاماخی.....
۲۰۷.....	درباره شهر شاماخی.....
۲۱۱.....	توصیف نخجوان و تبریز.....
۲۴۶.....	شهر باکو.....
۲۵۱.....	شاماخی.....
۲۶۰.....	سالیان.....
۲۶۴.....	موريس دوکوتز بوئه.....
۲۶۴.....	در شهر نخجوان.....
۲۶۷.....	سفرنامه اورسل.....
۲۶۸.....	کرانه خزر.....

۲۷۴	 باکو
۲۸۵	 سفرنامه دیولافوا
۲۸۶	 ۳ آوریل
۲۸۸	 سفرنامه بنجامین
۲۸۹	 مسافرت بنجامین در غرب دریای خزر
۲۹۶	 جرج ۱ ^ا انیل کرزن
۲۹۶	 سفر کرزن از مسیر باکو - بادکوبه
۲۹۷	 عبور از دریای خزر
۳۰۳	 زندگی نامه اگرست ۱ ^ا ان
۳۰۵	 نخجوان
۳۰۷	 شرح حال حاج سیاح
۳۰۸	 نخجوان
۳۰۹	 دربنت
۳۱۰	 بادکوبه
۳۱۱	 شیروان
۳۱۲	 شکی
۳۱۳	 کافت
۳۱۴	 زاکاتالی
۳۱۴	 گنجه
۳۱۷	 شیشه
۳۱۸	 اردوباد
۳۱۹	 نخجوان
۳۲۰	 زندگی نامه فراهانی
۳۲۰	 از بندر انزلی به بادکوبه

۳۲۱	کرایه واپور
۳۲۲	سفر دریا
۳۲۲	بحر خزر
۳۲۲	رودهای حوضه دریای خزر
۳۲۳	آستارا
۳۲۳	بندر لنکران
۳۲۴	لنگرگاه بادکوبه
۳۲۵	بادکوبه
۳۲۶	آثار قدیمه بادکوبه
۳۲۷	آب و هوا
۳۲۷	چاههای نفت
۳۲۸	آتشکده ای قدیمی در قریه سراخالی
۳۲۹	اتباع ایرانی
۳۲۹	تجارت
۳۳۰	اوزان
۳۳۰	حکومت
۳۳۰	اخلاق و مذهب
۳۳۱	خوراک اهالی
۳۳۱	از بادکوبه به باتوم
۳۳۱	راه آهن
۳۳۲	ایستگاه‌های بین راه
۳۳۳	کرایه راه
۳۳۵	شرح کوتاه زندگی فرهاد میرزا
۳۳۶	بندر انزلی - بادکوبه

- ۳۳۶ روز یکشنبه شانزدهم رمضان:
- ۳۳۸ روز دوشنبه هفدهم رمضان:
- ۳۴۰ بادکوبه - گنجه
- ۳۴۱ روز چهارشنبه نوزدهم رمضان المبارک:
- ۳۴۲ روز پنجشنبه بیستم رمضان المبارک:
- ۳۴۳ روز جمعه بیست و یکم رمضان المبارک:
- ۳۴۵ روز شنبه بیست و دوم رمضان:
- ۳۴۸ روز یکشنبه بیست و سوم رمضان المبارک:
- ۳۵۰ روز دوشنبه بیست و چهارم رمضان:
- ۳۵۴ روز سه شنبه:
- ۳۵۶ سفرنامه مگلونف
- ۳۵۶ تفسیر جغرافیایی و ادبی، نقشه بررسی، نتیجه
- ۳۶۳ هینریش کارل بروگش
- ۳۶۳ از باکو تا انزلی
- ۳۷۷ نوبیوشی فوروکاوا
- ۳۷۸ کوه‌های سر به فلک کشیده قفقاز
- ۳۷۸ سرکوب خان‌های آسیای میانه
- ۳۷۹ الیزابت پول
- ۳۷۹ قریه نادرشاه
- ۳۸۰ کشیدن راه آهن، فوج پیاده
- ۳۸۰ قازان شهر؛ مردم غارنشین
- ۳۸۰ ایران و روسیه
- ۳۸۱ زندگی کلودانه
- ۳۸۱ مسافرت کلودانه از تفلیس تا باکو

۳۸۳	 باکو
۳۸۶	 شرح کوتاه مسافرت کریستین سن
۳۸۶	 از باکو تا مرز ایران
۳۹۶	 جلال آل احمد
۳۹۷	 پنج شنبه ۸ مرداد ۱۳۴۳
۳۹۷	 همانروز-همانجا
۳۹۸	 همانروز-بر دریا
۳۹۹	 هنوز بر دریا
۳۹۹	 شب همانروز-باکو
۴۰۳	 صبح جمعه ۹ مرداد ۱۳۴۳ - باکو
۴۰۵	 صبح همان روز جمعه (۹ مرداد ۱۳۴۳ - باکو)
۴۰۶	 عصر همانروز-یکشنبه ۲۵ مرداد ۱۳۴۳ - باکو
۴۰۷	 شب همانروز-یکشنبه ۲۵ مرداد ۱۳۴۳ - باکو
۴۰۸	 دوشنبه ۲۶ مرداد ۱۳۴۳ - باکو
۴۱۱	 صبح سه شنبه ۲۷ مرداد ۱۳۴۳ - باکو
۴۱۲	 همانروز عصر-۲۷ مرداد ۱۳۴۳ - باکو
۴۱۵	 سه شنبه شب-همانجا
۴۱۷	 چهارشنبه ۲۸ مرداد ۱۳۴۳ - باکو
۴۲۱	 منابع و مآخذ:

پیشگفتار

سفرنامه‌هایی که از مسافران ادوار پیش به جای مانده، منابع بسیار ارزشمندی برای تاریخ‌نویسان، جامعه‌شناسان است. سیاحی که از دانش و عادات اقوام بشری می‌پردازد و با باریک بینی خاصی نکات مبهمی را که تاریخ اقوام مختلف را روشن کرده و آشکار می‌سازد.

نوشتن خاطرات سفر از جمله عادت نیکوی اهل فضیلت از روزگاران گذشته بوده قدیم‌ترین خاطره‌نویس‌ها، نوشتن خاطرات سفر است، نگاشتن سفرنامه از ویژگی و اهمیتی برخوردار است که دیگر کتب ناطات از لحاظ اهمیت بدان مرتبه نمی‌رسد.

مزیت سفرنامه در ارتباط شفاهی افراد اقوام و ملل مختلف مزیت کتاب بر علم شفاهی است. بشر تا خط را ابداع و اختراع کرده بود علم و دانش در ترقی دیگران از اول شروع می‌کردند، اما از زمانی که خط، وسیله دانش شد، دانش مردم و ماندگار گشت.

سفرنامه‌نویس، مانند دانشمند به ثمره دانش و آگاهی‌ها و ابداعات، کشفیات و اختراعات خود را با نوشتن کتاب مظلوط و ماندگار می‌سازد و نوشتن خاطرات سفر مدارکی به دست محققان و پژوهندگان می‌دهد که با فرهنگ و تمدن اقوام درآشوند اهمیت سفرنامه به‌همین جا ختم نمی‌شود و سود و بهره‌ی دو جانبه دارد.

پس اگر سفرنامه‌ها را نخستین عوامل ارتباط و گفت‌وگو تمدن‌های اقوام مختلف و وسیله نزدیک شدن فرهنگ‌ها و کاستن عیوب آنها و افزودن محاسنین آن‌ها می‌نامیم سخنی نابجا نگفته‌ایم.

نکته‌ی که در مورد کتب سفرنامه حائز اهمیت است این است که سفرنامه شرح حال و احوال و آداب و عادات ملت‌ها بدون دروغ و بدون نقاب است سفرنامه نویسی چون مشاهدات خود را درباره کشورها و افراد بیگانه می‌نویسند، تعصبی نسبت به آن قوم و سرزمین ندارد به از هیچ چشم‌پوشی کند.

با همه این احوال از آن هنگام که پای جهانگردان اعم از سیاحتگران، سیاحان، مبلغان دینی و بازرگانان خارجی به ایران باز شده، گروهی از آنان فراخور حال و کار داستان سفر و مشاهدات خویش را نوشته و پراکنده‌اند، این گونه استاد که به غالب آنها نام سیاحتنامه داده شده بخشی معتبر از استاد تاریخی ایران و کشورهای همسایه را تشکیل داده‌اند. و اطلاعات ذیقیمی در آنها وجود دارد مطالبی که سفرنامه نویسان در خصوص قفقاز و موقعیت جغرافیایی و تاریخی شهرها و آبادی، بخش‌های مختلف و نواحی آن، رفتارها و هنجارهای اجتماعی، سکنه، گویش، فولکلور اشاره به هر یک از این موارد فوق بسیار ارزشمند است زیرا حاوی مطالبی مهم و سودمند راجع به شهرهای باکو، شماخی، نخجوان، دربند، لنکران، گنجه در زمانهای مختلف تاریخی می‌باشد.

پژوهش حاضر درصدد است سرزمینی که در حال حاضر جمهوری آذربایجان نامیده می‌شود را در

سفرنامه‌هایی که نویسندگان آنها از نزدیک روزها، ماهها متوالی با شرایط سخت و طاقت فرسا با گرسنگی و تشنگی را لمس کرده‌اند و در آنجا اقامت و در گذر در شهرهای آن مطالبی در سفرنامه‌های خود نوشته آن را بنمایانیم این نوشته‌ها با تتبع و درنگ در سفرنامه‌های بسیار به دست آمده و به بخش‌های متعدد جغرافیایی، سیاسی، اجتماعی، ادبی و فرهنگی تقسیم شده است که هر کدام از سفرنامه‌ها رنگ و بوی متفاوتی با دیدگاه هر یک از سفرنامه نویسان شرق و غرب دارد.

امروز با توجه به موقعیت حساس سرزمین‌های شمالی رود ارس، نیاز به مطالعات به ویژه با محوریت تاریخ و فرهنگ سرزمین‌های قفقاز و پیوند ناگسستنی اش با ایران پیش از گذشته احساس می‌شود. سرزمینی که خون جمهوری آذربایجان نامیده می‌شود و در کل، قفقاز پاره جدا شده‌ای از ایران است که به موجب عهدنامه ترکمنچای و در نتیجه جنگ‌های ایران و روسیه در دوره فتحعلی شاه قاجار از ایران جدا و به روسیه واگذار شد.

اما این جدایی فقط جنبه سیاسی داشت زیرا نژاد، تمدن، دین و فرهنگ ایرانی در بین مردم آنسوی ارس ریشه‌ای عمیق داشت. این موضوع در تمامی سفرنامه‌ها مشاهده می‌شود و یک نوستالوژی فراموش نشدنی با مردم، ریشه‌ای عمیق هم‌نشینی استواری با سرزمین‌های شمال، رود ارس دارد. بخش‌هایی مختلفی در رابطه با جغرافیا دیده شده سفرنامه نویسان که مطالب جغرافیای قدیم در آنها مشهور است در این کتاب به آنها پرداخته‌ام.

کتابهایی که در روزگاران گذشته درباره جغرافیای، تاریخ ایران نوشته شده و مطالبی در آنها راجع به جغرافیای قفقاز می‌توان یافت، خوشبختانه کم نیست. سفرنامه‌های مختلفی مانند مسالک و ممالک ابن خرداد به، مسالک و ممالک اصطخری، و صوره الارض ابن حوقل، احسن التقاسیم مقدسی، سفرنامه ابودلف و ... در ایران که هم به زبان عربی نگارش یافته و بعدها به فارسی ترجمه شده و از کتابهایی که به زبان فارسی نوشته شده است کتب زیر را می‌توان نام برد حدود سال ۱۸۳۶ میلادی، نویسنده بی نام، سفرنامه ناصر خسرو، فارسی نامه ابن بلخی، البلدان یعقوبی، نزهة القلوب حمدالله مسروری، فارسی نامه ناصری و مرات البلدان و غیره ...

در کتابهای فوق مطالبی در مورد آذربایجان، اران، شیروان و دربند وجود دارد که به آنها اشاره شده است. از ایرانی‌ها که در دوره حکومت قاجاریه به باکو و نخجوان و دیگر شهرها مسافرت کرده و با همراه شاهان قاجار در موقع عبور از شهرهای باکو، نخجوان و دربند اقامتی در آنجا داشته و خاطرات خود را نوشته‌اند، کتابهای متعددی وجود دارد. برای احتراز از تکرار مطالب از چهار سفرنامه استفاده شده است که مهمترین آنها سفرنامه حاج سیاح (۱۲۵۲ قمری/ ۱۸۳۶ میلادی)، فرهاد میرزا معتمدالادوله (۱۲۳۳-۱۳۰۵ ه. ق)، محمد حسین فراهانی (۱۲۸۷ ه. ق) و از کتاب سفر روس، جلال آل احمد نویسنده شهیر معاصر ایرانی در آخر کتاب به عنوان حسن ختام آورده شده که سفرش از باکو شروع و بعد از دیدار

و شرکت در مجمع فرهنگی در مسکو دوباره به باکو ختم می‌شود در خصوص سفرنامه‌های مستشرقان اروپایی و دیگران با توجه به بعد زمان از قدیمی‌ترین آنها شروع و هر چند نوشته‌ای در حوزه جغرافیایی مرتبط می‌شد کم و یا زیاد در این کتاب آمده است.

مستشرقین که چهار ورودی برای مسافرت به ایران انتخاب کرده‌اند. تعدادی از طریق دربند وارد شده و از شماخی به اردبیل آمده‌اند بعضی از آنها از طریق بایزید به سمت ایروان سفر کرده و از نخجوان گذشته وارد ایران شده‌اند و اشخاصی از آنها به تفلیس رفته و از تفلیس به باکو مسافرت کرده‌اند. تعدادی هم از طرق خلیج فارس وارد شده و به باکو رفته‌اند.

از آریز سفرنامه نویسان مانند مارکوپولو، کلاویخو، شاردن، ونیزیان و دیگران راه خود را به سمت ایران گشوده و تا شهر اصفهان و یا هندوستان رفته‌اند، اولین بخش کتاب با سفرنامه کلاویخو آغاز می‌شود.

یحیی عسگری نمین